

SADRŽAJ

Predrag Krstić	
Ženski rod prosvete: između elitnih i egalitarnih salona (Predgovor)	9
Dina Gudman	
Saloni u doba prosvetiteljstva: susret ambicija žena i filozofa	33
Antoan Lilti	
Društvenost i mondanost: ljudi od pera u pariskim salonima osamnaestog veka	87

SALONI U DOBA PROSVETITELJSTVA: SUSRET AMBICIJA ŽENA I FILOZOFA

1. Prosvetiteljska Republika ljudi od pera

Republika ljudi od pera u ma kom dobu predstavlja zajednicu diskursa i zajednicu u diskursu. Republika ljudi od pera u doba francuskog prosvetiteljstva bila je izuzetno razvijena zajednica diskursa, zasnovana na mreži intelektualne razmene sa središtem u salonima Pariza. Šezdesetih godina osamnaestog veka kosmopolitska Republika ljudi od pera, koja je sezala unazad do zajednice *Respublica Litterarum* Erazma [Erasmus] i njegovih savremenika, obrazovala se u Parizu kao zajednica diskursa koja je sebe shvatala ozbiljno na nove načine. I političke i književne dimenzije državljanstva u ovoj republici bile su ključne za predstavu *philosophes*

francuskog prosvetiteljstva o sebi. Taj novi osećaj zajedništva i kolektivne svrhe oblikovalo je kolektivno iskustvo stvaranja *Enciklopedije*, čija je svrha, prema rečima njenog urednika, bila „da promeni uobičajeni način mišljenja“.²⁰ Uspeh prosvetiteljstva kao projekta izmene uobičajenog načina mišljenja zavisio je od širenja Republike ljudi od pera izvan okvira male elite. Zahtevao je trajniju institucionalnu osnovu nego što je to *Enciklopedija*, kao usamljeni pokušaj, mogla da obezbedi, osnovu koja će nastaviti da podstiče i podržava sve veću Republiku ljudi od pera. To je podrazumevalo društvenu osnovu i mrežu komunikacija koja je šira, dublja i institucionalizovanija nego *Enciklopedija*; osnovu koja je redovna i koja se može širiti kao što se sama Republika ljudi od pera širila sa širenjem prosvetiteljstva. *Philosophes* su pronašli tu svoju institucionalnu osnovu u pariskom salonu.²¹

---

²⁰ Denis Diderot, „Encyclopédie“, u *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, 17 tomova (Paris 1751–65), 5: 642A.

²¹ Termin „salon“ do devetnaestog veka nije korišćen da označi bilo šta drugo do sobu u kući ili stanu. Braća Gonkur [Goncour] taj termin očigledno su koristili da označe društveno okupljanje u delu *La Femme au XVIIIe siècle* (1862), ali za njihovu upotrebu ne postoji precedan iz osamnaestog veka. U Žokurovoj [Jaucourt] odrednici u *Enciklopediji* – „Sallons“ – govori se o sobi, a tek na kraju se zapaža da su „Sallons sobe u kojima se čovek odmara kad se vrati iz lova ili iz šetnje, u kojima se kocka (*joue*) i gde se održavaju važne večere“.

Salon je u doba prosvetiteljstva bio sâmo srce filozofske zajednice diskursa koje je dalo novu snagu i novo značenje staroj Republici ljudi od pera. I baš kao što ni ta Republika ljudi od pera više nije bila ona ista zajednica kao u sedamnaestom veku, kada su je sačinjavali i određivali naučnici akademskog i emigranti protestantskog identiteta,²² i saloni koje su filozofi posećivali bili su drugačiji. Gđa Žofra, gđica De Lespinas i gđa Necker, *salonnières* prosvetiteljstva, nisu bile *précieuses*,²³ a njihovi saloni nisu bili škole za *civilité*. One su dovodile u pitanje ideal dokolice na kojem su se ti

---

Enciklopedija *Larousse* nagoveštava zašto su se ljudi osamnaestog veka usredsređivali više na arhitekoski prostor nego na ono što se dešavalo u njemu. Iz *Larousse*-a saznajemo da je salon u Francusku uvezen iz Italije tek u sedamnaestom veku, a i onda samo u palate kao što su Versaj i *Hôtel de Soubise*. U osamnaestom veku počele su da se pojavljuju skromnije verzije u privatnim domovima: *salons de compagnie* osmišljeni za „primanje prijatelja, uživanje u razgovoru, igrama (*jeu*), muzici“, gde su se najzad dešavala i okupljanja koja ovde nazivam „saloni“. Nema sumnje da se upravo zato što je sam prostor bio novina i termin koji se koristio da ga opiše držao svog doslovnog značenja tokom razdoblja koje se ovde diskutuje.

²² O latinskoj Republici ljudi od pera u šesnaestom i sedamnaestom veku i o poreklu takve republike na francuskom jeziku oko 1680, videti: Maarten Ultee, „Letters and the Republic of Letters, 1680–1720“, *The Seventeenth Century* 2 (January, 1987): 95–112; i Elizabeth L. Eisenstein, *The Printing Press as an Agent of Change: Communications and Cultural Transformations in Early-Modern Europe*, 2 toma (Cambridge, 1979), 1:137, n. 287.

²³ Dame elegantnih manira i izražavanja, kao u sedamnaestom veku – prim. prev.

saloni kao plemićke institucije zasnivali.²⁴ Kao i kada je reč o salonima sedamnaestog veka, svrha salona prosvetiteljstva bila je društvena mobilnost, ali svet u koji su ljudi sada pokušavali da uđu nije bio svet stare aristokratije, već nova Republika ljudi od pera. Ulazak u jedan od ovih salona i obrazovanje u njemu nisu integrisali osobu u plemstvo, već u jednu Republiku ljudi od pera koja se nametala kao javni prostor iz kojeg se monarhija mogla kritikovati kao partner u dijalogu.²⁵ U tom smislu, *philosophes* koji su bili građani ove redefinisane Republike ljudi od pera pokušavali su da preuzmu ulogu *frondeur*²⁶ plemstva u nadmetanju sa monarhijom za francusko društvo, a pariski saloni postali su institucionalna osnova sa koje se takva nezavisna pozicija mogla zahtevati i uspostaviti.²⁷

---

²⁴ Carolyn C. Lougee, *Le Paradis des Femmes: Women, Salons, and Social Stratification in Seventeenth-Century France* (Princeton, 1976), str. 11–110.

²⁵ Videti: Reinhart Koselleck, *Le Règne de la critique*, prevod Hans Hildenbrand (Paris, 1979), 96; i Dena Goodman, „Story-Telling in the Republic of Letters: The Rhetorical Context of Diderot’s *La Religieuse*“, *Nouvelles de la République des Lettres* (1986), no. 1, str. 54–58.

²⁶ Buntovnog – prim. prev.

²⁷ O ulozi salona u oblikovanju javnog prostora u osamnaestom veku videti: Jürgen Habermas, *L’Espace public: Archéologie de la publicité comme dimension constitutive de la société bourgeoise*, prevod Marc B. de Launay (Paris, 1986), str. 38–56.

O „politici nadmetanja“ i njenom razvoju u osamnaestom veku videti: Keith Michael Baker, „Politics and Public Opinion Under the

Kosmopolitska osnova i viši ideali stare Republike ljudi od pera dali su ovoj njenoj novoj, francuskoj varijanti, nezavisno tlo sa kojeg će kritikovati monarhiju; već kao republika po imenu, ona je bila formalni izazov i za monarhiju i za aristokratiju koja ju je društveno podržavala. Bila je potrebna kontinuirana, redovna, institucionalna osnova da bi se ona etablirala u stvarnom, društvenom i političkom svetu. Jer da bi postala mesto sa kojeg bi se Francuska društveno i politički preobrazila, Republika ljudi od pera morala je da bude više od idealne republike, više od pojmovnog prostora u kojem se živi život uma. Ona je morala i da bude nezavisna onako kako to stara Republika ljudi od pera, zasnovana na kraljevskim akademijama, nije mogla da bude.

Do šezdesetih godina osamnaestog veka, pariski saloni, već u centru pariskog društvenog i intelektualnog života, postali su centri prosvetiteljstva. Žene sedamnaestog veka stvorile su salon kao neizdiferenciran društveni prostor koji je vrednovao ideje i podsticao diskusiju o njima.²⁸ Salon sedamnaestog veka bio je upravo simbol urbanosti koji je dovodio u pitanje

---

Old Regime: Some Reflections“, u Jack R. Censer i Jeremy D. Popkin prir., *Press and Politics in Pre-Revolutionary France* (Berkeley, 1987), str. 208–214.

²⁸ Lougee, *Le Paradis des Femmes*, str. 11–55.

zatvoreni dvor i dvorske ideale u obliku u kojem ih je veličao i iskorišćavao Luj XIV u Versaju.²⁹ U pitanje se nije dovodilo sâm plemstvo, niti čak njegovo kooptiranje od monarhije, već rođenje kao osnova plemstva. Ovi saloni i žene koje su ih vodile aktivno su potvrđivali ideju da se plemićki status može steći i da su *salonnières* sredstvo koje pomaže da novajlija to i uradi.³⁰

U osamnaestom veku, pod vođstvom gđe Žo-fra, gđice De Lespinas i gđe Necker, salon je preobra-žen iz plemićke, dokoličarske institucije u instituciju prosvetiteljstva. U salonima, plemstvo i ne-plemstvo bilo je okupljeno na ravnoj nozi. „*Politesse* jednakosti zasnovanoj na vrednosti osobe malo po malo name-tana je nasuprot ritualu hijerarhija“, piše Jirgen Ha-bermas.³¹ Salon je postao institucija prosvetiteljstva ne samo otelotvorivši novi skup vrednosti, već koristeći

---

²⁹ Habermas, *L'Espace public*, str. 41.

³⁰ Lougee, *Le Paradis des Femmes*, str. 41–55.

³¹ Habermas, *L'Espace public*, str. 46. Norbert Elajas [Norbert Elias] vidi salone kao puki produžetak dvora, ali mislim da on ovde greši. On ignoriše suprotnost između *cour* i *ville* i ne pravi nikakvu razliku između salona sedamnaestog i osamnaestog veka. Elajas, na-ravno, analizira i opisuje statično društvo dvora, a ne dinamiku pro-mene. Habermas, koga interesuje upravo objašnjenje promene, pravi obe ove razlike i tako vidi salone prosvetiteljstva kao drugačije i od dvorskih i od salona 17. veka. Videti: *Elias, The Court Society*, prev. Edmund Jephcott (New York, 1983), str. 52; i Habermas, *L'Espace public*, str. 41–43.

te vrednosti da oblikuje ozbiljni radni prostor za žene koje su vodile salone i muškarce koji su ih posećivali, angažovanima skupa u projektu prosvetiteljstva.

Žene koje su vodile glavne salone prosvetiteljstva nisu videle sebe i svoj svet na isti način kao *précieuses*. One su smatrale da se njihove potrebe ženâ podudaraju sa potrebama sve šire grupe intelektualaca koji su se sada nazivali „philosophes“, umesto sa potrebama onih koji traže pristup plemstvu i dvoru. Stoga, dok su ljudi od pera uvek bili deo društvene matrice salona, šezdesetih godina osamnaestog veka salon, kao produžetak pojedinačnih *salonnières*, promenio se tako da je njihovu poziciju učinio centralnom. Bio je to, dakle, iznova redefinisani društveni i intelektualni prostor koji su koristili ljudi prosvetiteljstva, angažovani na kolektivnom poduhvatu po modelu svoje *Enciklopedije*: kolektivnom poduhvatu kome je bila neophodna redovna, institucionalna, društvena osnova. Razumevanje njihovog projekta prosvetiteljstva zahteva razumevanje načina na koji su žene salona osamnaestog veka preobrazile plemićki, dokoličarski vid društvenog okupljanja u ozbiljni radni prostor i time stvorile tlo na kojem se takav kolektivni projekt mogao sprovesti.